

MAKROEKONOMSKE PERFORMANSE HRVATSKOG GOSPODARSTVA POČETKOM 21. STOLJEĆA

Prof. dr. sc. Ivo DRUŽIĆ*
Mr. sc. Ivan TOLIĆ*

Ponašanje ključnih makroekonomskih varijabli; kretanje BDP, inflacije i zaposlenosti početkom 21. stoljeća upućuje na znake oporavka i izlaska hrvatskog gospodarstva iz dugotrajne tranzicijske recesije. Pored toga dostizanje predtranzicijske razine ekonomske aktivnosti mjerene ponajprije kretanjem BDP upućuje na završetak tranzicijskog procesa u prvom desetljeću novog stoljeća. Prateća stabilnost cijena i niska inflacija u posljednjih gotovo 15-godina nakon skoro polustoljetne endemske hiperinflacije čini pozitivno makroekonomsko okruženje poduzetničke ekonomske aktivnosti. No ove ohrabrujuće naznake treba staviti u kontekst, za hrvatske potrebe, ipak usporenog rasta i osobito nezadovoljavajućih kretanja zaposlenosti i proizvodnosti.

Ključne riječi: *rast, investicija, inflacija, proizvodnost, zaposlenost*

1. RAST I INVESTICIJE

Kretanje BDP kao prve makroekonomske varijable u našoj raščlambi pokazuje razvidne znakove oporavka. Nedvojben oporavak stope rasta valja pri tome staviti u kontekst pojave koju bismo mogli opisati kao **paradoks stope rasta**. U standardnoj analizi rast se mjeri i kretanjem prosječne stope rasta i kretanjem prosječne stope rasta po stanovniku. Razlika između ove dvije stope rasta je stopa rasta stanovništva. U tom se smislu u ekonomskoj znanosti držalo kako je per capita stopa rasta realniji (niži) pokazatelj, jer uključuje rast stanovništva. Međutim, od sredine 1990 u Hrvatskoj imamo inverzan trend,

* Prof. dr. sc. Ivo Družić, redoviti profesor Ekonomskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

** Mr. sc. Ivan Tolić, ZET Zagreb

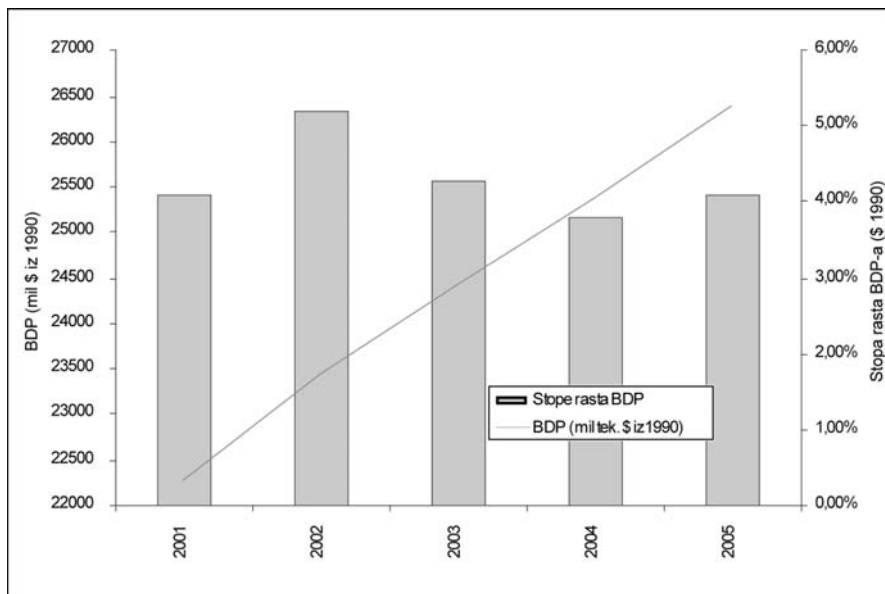
po kojem je prosječna stopa rasta BDP niža od prosječne stope rasta per capita BDP (Grafikon 2).

Paradoks niže stope rasta BDP od stope rasta BDP po stanovniku, posljedica je negativne stope rasta hrvatskog pučanstva. Tijekom 1990-ih, kao posljedica ratnih zbivanja, agresije na Hrvatsku, smanjenog prirodnog priraštaja i pojačanih migracijskih kretanja, smanjuje se broj hrvatskog pučanstva. Negativan trend smanjenja stanovništva Hrvatske nastavlja se i u 21. stoljeću. Osobito je zabrinjavajuća spoznaja negativnog prirodnog priraštaja kao rezultata većeg mortaliteta od nataliteta. U ranijoj demografskoj analizi mogao se zapaziti trend po kojem je mehaničko kretanje stanovništva sa većom emigracijom (iseljavanje) od imigracije (useljavanje) bilo glavnim uzrokom nepovoljnih trendova.

Ti su trendovi u prošlosti uglavnom bili prevladavani pozitivnim prirodnim priraštajem što je osiguravalo vitalnost pučanstva. No u drugoj polovici 1990-ih i početkom 2000-tih kombinirani nepovoljni učinak i prirodnog i mehaničkog kretanja pučanstva eskalirao je u situaciju u kojoj se krucijalna pitanja smisla i potrebe tekuće gospodarske aktivnosti i ekonomskog rasta postavljaju u novom svijetlu. To “novo” svijetlo producirale su skorašnje znanstveno seriozno učinjene demografske studije. Temeljite analize populacijskih gibanja tijekom 20 st. omogućile su relevantne projekcije za 21 st. Projekcijske varijante srednjeg fertiliteta učinjene su uz pretpostavku kako će nakon 2015. godine migracije biti pozitivne. Ta “jaka” pretpostavka temelji se na očekivanju kako će se hrvatski višestoljetni negativni migracijski trendovi preokrenuti u 21. stoljeću i bitno pridonjeti poboljšanju demografske bilance. No i uz ovakve pretpostavke, projekcije hrvatskog pučanstva pokazuju kako će Hrvatska imati krajem stoljeća ispod 3 milijuna stanovnika ili gotovo 30% manje nego početkom 21. stoljeća (Gelo et al. 2005:219). Takve su projekcije potkrijepljene dvama procesima. Prvi je egzaktna činjenica po kojoj se stanovništvo Hrvatske između 2001 i 2005 smanjivalo za oko 10000 godišnje. Drugi proizlazi iz činjenice rastućeg socijalnog steriliteta. Istraživanja pokazuju kako će broj žena koje tijekom fertilnog razdoblja neće imati djecu po vlastitom izboru, a ne uslijed biološkog steriliteta, u Hrvatskoj narasti na 20%. Tome treba pridodati činjenicu kako socijalni sterilitet ove skupine neće za biti “nadoknađen” većim brojem djece žena koje su se odlučile na rađanje, jer su preko 80% novorođenih u Hrvatskoj djeca prvog i drugog reda rođenja (Akrap/Čipin, 2006:108)

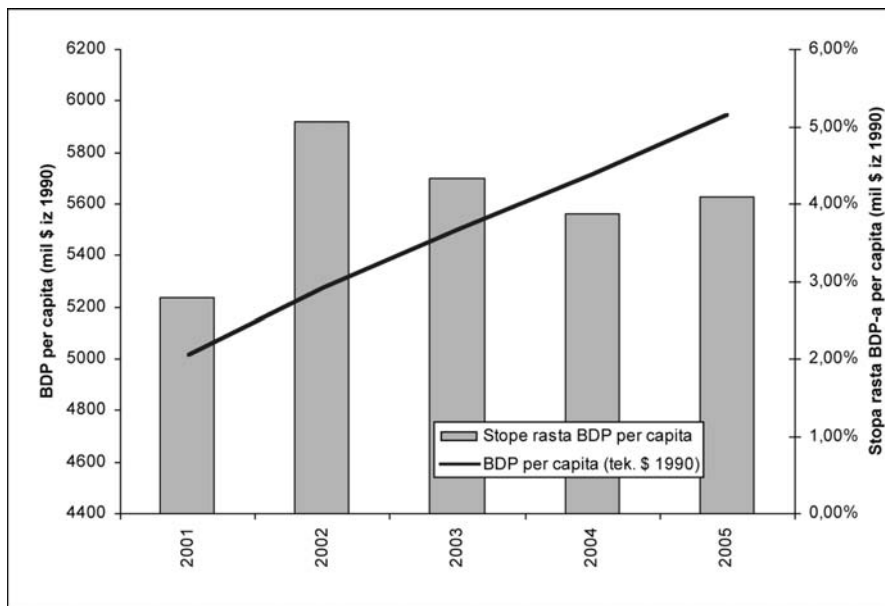
Imajući na umu učinak populacijskih gibanja razvidno je kako je prosječna godišnja per capita stopa rasta BDP u petogodišnjem razdoblju 2001-2005. bila 4,34% (Grafikon 1).

Grafikon 1: Razina i stope rasta BDP-a (\$ 1990) 2001-2005.

IZVOR: Statistički ljetopis DZS (razna godišta), izračun autora

Grafikon 2: Razina i stopa rasta BDP-a per capita (\$ 1990) 2001-2005.

IZVOR: Statistički ljetopis DZS (razna godišta), izračun autora

Pozitivne i relativno zadovoljavajuće stope rasta u ovom razdoblju dodatno dobivaju na značenju kada se uzme u obzir da se one nastavljaju na već “oporavljenu” bazu 2000. godinu kada je (nakon kratkotrajnog pada u 1999. godini) stopa rasta bila blizu 4%. Pri tome valja konstatirati kako je rast u 21 stoljeću opredijeljen rastom investicija što mu daje posebno obilježje, koje zbog različitih interpretacija valja dodatno raščlaniti..

Poznato je kako je nacionalni proizvod moguće mjeriti bruto/neto domaćim proizvodom, bruto/neto nacionalnim proizvodom i/ili nacionalnim dohotkom. Sve je te pokazatelje moguće kvantificirati metodama koje se pojednostavljeno mogu definirati kao prihodna, rashodna i metoda dodane vrijednosti. Rashodna odnosno metoda izdataka definira BDP odnosno nacionalni dohodak (Y) kao zbroj agregatnih izdataka/potrošnje; osobna potrošnje (C), državna potrošnja (G), investicijska potrošnja (I) i neto izvoz (X-M), pa je:

$$Y = C + I + G + (X - M)$$

Razvidno je kako svaka od veličina na desnoj strani jednadžbe može utjecati na kretnje veličine (Y/BDP) na lijevoj strani jednadžbe.

Međutim, u interpretaciji kretanja BDP odnosno stope njegovog rasta može doći do značajnih razlika između kolokvijalno-dnevno/žurnalističkog i stručno-profesionalnog/znanstvenog izričaja. Distinkciju među njima čini “žlijeb” omeđen vremenskom i konceptijskom dimenzijom.

Konceptijska ploha žlijeba upućuje na razliku tokova (tekuće poslovne aktivnosti) i fondova (akumulirana imovina). Vremenska pak ploha razlikuje učinak gibanja svake varijable (C+I+G+(X-M) na kretanje BDP u kratkom (do 1 godine) i dugom roku.

Konceptijski i u dužem roku rezultati poslovne aktivnosti (dodana vrijednost) se pojednostavljeno dijele na potrošnju (C) i štednju (S). Potrošnja kao jednokratani čin u sadašnjosti u toj percepciji ne doprinosi gospodarskom rastu u budućnosti. Nasuprot tome dio godišnje dodane vrijednosti koji se štedi, akumulira se među ostalim i u fizičkom/materijalnom obliku fondova odnosno proizvodnog kapitala. Tako uštedjena/akumulirana imovina na nacionalnom planu smanjuje potrošnju u sadašnjosti, ali načelno omogućuje brži rast u budućnosti.

U vremenskoj pak plohi i u kratkom roku (mjesečno, kvartalno, godišnje) gospodarski je rast rezultat agregatne tražnje (agregatnih izdataka). Prema tome svaki povećani izdatak bilo da se radi o izdacima za osobnu potrošnju (C), izdacima za investicijsku potrošnju (I), izdacima za državnu potrošnju (G) ili izdacima za inozemnu potrošnju/neto izvoz (X-M), načelno doprinosi rastu.

BDP. Preciznosti radi valja pripomenuti kako se dio državne potrošnje od oko 10% hrvatskog BDP u pojedinim godinama, a koji se koristi za državne nabavke (Jurković, 2002:30), može djelomice pribrojiti investicijama. U takvom makroanalitičkom okviru u kojem je Keynes reinterpreterirao neoklasičnu ekonomsku misao, dominantnu ulogu imaju agregatni izdaci kojima se može utjecati na determinante dohotka (Sharma/Škare, 2006: 185). Sukladno tome, su i aktualne interpretacije po kojima je osobna potrošnja u 2004 i 2005 bila glavni generator rasta BDP uz značajan udjel i investicija (Martić, 2006:4).

Ovakva elementarna raščlamba nema, odnosno ponavljanje polazišta ekonomske analize ne bi imalo, pretjeranog smisla ukoliko se ne bi radilo o doprinosu razumijevanja dijela profesionalnog nesuglasja glede interpretacije ekonomskog rasta.

U tome se osobito intrigantnim čini analiza investicija i njihovog utjecaja na gospodarski rast. Različitosti mogu nastati već pri ocjeni dinamike i visine investicija. Tako se može naći interpretacija kako je udio investicija u BDP snažno povećan u 2003., 2004., i 2005. godini (Babić, 2006: 38). Istodobno jednako stručno relevantna analiza govori o usporavanju rasta investicija u drugoj polovici 2003. godine s još izraženijim usporavanjem u 2004. godini (Jankov, 2006:23).

U analizi strukture investicija zabunu mogu izazvati različiti pristupi. Ukoliko se investicije raščlanjuju prema vlasničkoj strukturi, tada će ekonomisti koji prednost daju utjecaju privatnih investicija na rast ustvrditi kako, unatoč napretka procesa privatizacije, nije došlo do značajnijeg povećanja udjela privatnih investicija koji je niži od 60% u ukupnim investicijama (Babić, 2006:39). S druge su pak strane stajališta koja svaki porast BDP u kojem značajnije sudjeluju investicije (osobito privatne) nasuprot drugih agregata vide kao ohrabrujući znak kvalitete stope rasta (Martić, 2006:5).

Stvarna gibanja, bez obzira na stručne prijeopore, ipak dozvoljavaju interpretaciju po kojoj je došlo do značajnih promjena u kvaliteti stopa rasta. Naime za razliku od prijašnjih razdoblja kada je potrošnja, poglavito osobna generirala rast, nakon 2000-te godine investicije postupno povećavaju strukturni udjel u ukupnim izdacima kojima se formira BDP. Naše je uvjerenje kako pri tome nije sporna uloga države u poticanju investicijske aktivnosti. Upravo obrnuto, zbog "paradoksa" štednje država je pozvana intervenirati u gospodarska gibanja kada je gospodarstvo u dugotrajnoj recesiji odnosno depresiji. Vidjeli smo kako se hrvatsko gospodarstvo 20 godina od početka 1980-ih pa do kraja 1990-ih, nalazilo u stagnaciji ili regresiji s blagim znacima oporavka u drugoj polovici 1990-ih. No bez obzira na oscilacije, kada se promotre prosječne godišnje stope rasta, tada je hrvatsko gospodarstvo u

dugom razdoblju 1980-2000. godine ostvarivalo nulte ili negativne stope rasta s posljedicom niže razine BDP u 2000. godini u odnosu na 1980. godinu (u USD iz 1990.).

U takvoj situaciji prema višestruko empirijski provjerenim nalazima u više tržišnih ekonomija nastupa tzv. “paradoks štednje”. Paradoks štednje kao što je poznato čini bitno uporište antirecesijske odnosno ekonomske politike pune zaposlenosti u (post)keynezijanskoj tradiciji. Pojednostavljeno kazano, ono što na individualnom planu čini vrlinu, a to je štedljivost i oprez u trošenju kada se zamijete znaci usporavanja ekonomske aktivnosti, na nacionalnom se makroekonomskom planu pretvara u manu koja dodatno izaziva i produbljuje gospodarsku recesiju i/ili depresiju. Racionalno ponašanje naime svakog pojedinca motivira da uporabu svog dohotka strukturira prema očekivanjima budućih gospodarskih gibanja. Kako se individualni dohodak dijeli na dio koji se troši i dio koji se štedi, konkretna raspodjela odvijat će se zavisno o sklonosti potrošnji odnosno štednji. Tako kada osoba očekuje prosperitetno razdoblje pojačava se sklonost potrošnji, a kada očekuje opadanje ekonomske aktivnosti s mogućim posljedicama na vlastitu poziciju (eventualni gubitak posla i sl.) pojačava se sklonost štednji. No kada se takva racionalna ponašanja pojedinaca “zbroje” na razini nacionalnog gospodarstva dolazi do “neočekivanog” rezultata. Povećana individualna sklonost štednji rezultira “izvlačenjem” dijela (nacionalnog) dohotka koji se štedi iz kružnog tijeka gospodarske aktivnosti i “sprema” ga u štednju. Tako smanjeni tekući dohodak smanjuje potrošnju odnosno potražnju. Smanjena potražnja utječe na smanjenje ponude odnosno smanjenu proizvodnju. U “drugom krugu” smanjenje proizvodnje smanjuje zaposlenost, a time i dohodak za iznos primanja nezaposlenih, a oni koji su zadržali posao zbog povećane neizvjesnosti dodatno štede i tako smanjuju tekući dohodak i potražnju što povratno djeluje na daljnje smanjenje proizvodnje. Tako se uspostavlja spirala okrenuta prema “dolje” koja vodi u recesiju a u težim slučajevima i u gospodarsku depresiju.

Upravo u takvim slučajevima nastupa država sa svojom antirecesijskom politikom pune zaposlenosti. Među ostalim, ovdje se zapravo radi o asimetriji informacija o tržišnim zbivanjima između pojedinca i države, poradi koje je intervencija poželjna i nužna. Svaki pojedinac sukladno svojoj kvalifikaciji i zanimanju pribavlja one informacije koje su po vlastitom izboru relevantne za njegovu egzistenciju. U tom smislu njega ne zanimaju makroekonomske posljedice njegovog ponašanja nego vlastita pozicija. S druge strane država i njene gospodarske institucije i tijela raspolažu cjelinom informacija o međusobnom djelovanju i ukupnom učinku ključnih varijabli ekonomske aktivnosti. Na toj je razini moguće rano zapaziti prve znake usporavanja eko-

nomske aktivnosti prouzročene nedovoljnom tražnjom, odnosno pojačano “povlačenje” dijela tekućeg dohotka u štednju.

Tada država nastupa svjesno kreirajući supstitute nedovoljnoj individualnoj potražnji/potrošnji. Napomenuti valja, kada se radi o individualnoj potrošnji, kako se pod tim podrazumijeva i osobna potrošnja članova pojedinog kućanstva i investicijska potrošnja individualnog poduzetnika. Država dakle instrumentima ekonomske politike kreira “nedostajuću” potražnju kako bi se održalo ravnotežno stanje pune zaposlenosti nacionalne ekonomije i osigurale pretpostavke za kontinuirani rast.

U tržišnim gospodarstvima državi za vođenje ukupne ekonomske, a osobito antirecesijske politike stoje na raspolaganju instrumenti monetarne i fiskalne politike kao glavne poluge intervencionizma. U suvremenom pak okružuju početkom 21. stoljeća u ekonomskoj struci je prevladao stav kako je stabilna valuta i ekonomija niske inflacije bitna pretpostavka uspješnog razvitka, učinkovitog pristupa međunarodnim financijskim tržištima i optimaliziranja pozicije otvorenosti i izloženosti globalnoj konkurenciji.

U tom je smislu bitno ograničena mogućnost uporabe monetarne politike u poticanju rasta i realizaciji pune zaposlenosti. Orijehtacija monetarnih institucija gotovo isključivo na čuvanje monetarne stabilnosti, konvertibilnosti čvrste valute i niske inflacije ne omogućuje više uporabu relaksirane emisijske politike, razvojnu uporabu primarne emisije, selektivnih kredita, beneficiranih kamata itd.

Tako državi pretežito ostaju instrumenti fiskalne politike odnosno politike državnih prihoda i rashoda kao čimbenici aktivne ekonomske politike. Opet načelno na strani prihoda je glavni instrument porezna politika. Pri vođenju antirecesijske politike smanjenje poreza povećava dohodak, a time i potražnju/potrošnju čime se potiče privredna aktivnost. Ukoliko pak država želi djelovati politikom državnih rashoda u poticanju agregatne tražnje/potrošnje, može to učiniti socijalnim i inim transferima koji izravno povećavaju dohodak, ali može to učiniti i na drugi način.

A drugi način su investicije i to upravo investicije u javne odnosno građevinske radove. Ekonomska je struka naime odavno utvrdila kako upravo građevinarstvo ima kvantitativno i vremenski vrlo povoljan učinak. Tako se računa kako svaka kuna investirana u građevinarstvo ima multiplikativni efekt na ukupno povećanje dohotka za tri kune odnosno multiplikator-3. Pored toga takve investicije zbog svog dugoročnog infrastrukturnog učinka čine neophodne materijalne pretpostavke za uspješno funkcioniranje tržišta.

Stoga se ovaj aspekt nacionalne ekonomske politike u tranzicijskim uvjetima hrvatskog gospodarstva, kojima se državnim/javnim investicijama osobito

u prometnu infrastrukturu potiče rast i zapošljavanje, može ocijeniti gotovo udžbenički ispravnim i nužnim. To dakako ne isključuje potrebu precizne i objektivne analize racionalnosti i troškovne efikasnosti učinjenih investicija. Naprotiv, transparentnost, poštovanje demokratske prakse, primjena suvremenih standarda i procedura u javnoj nabavi i dodjeli svih poslova itd. bitna je pretpostavka pune ekonomske učinkovitosti javnih radova odnosno poslova. Uz to valja naglasiti kako tržišnu opravdanost investicijama u infrastrukturu daje znanstveno legitiman koncept razvoja infrastrukture “viškom ponude”. Razvoj osobito prometne infrastrukture konceptom “viška infrastrukture” poznat je od početka procesa industrijalizacije i razvoja onih tržišnih ekonomija koje su u početku zaostajale za najrazvijenijim kapitalističkim gospodarstvima (Čavrak, 2004:12). Takav je npr. bio koncept izgradnje željezničke infrastrukture u 19. st. u SAD, u engleskim kolonijalnim posjedima poglavito Hong Kongu i Južnoafričkoj Republici. Ovim se pristupom praktički obrće neoklasični obrazac “čekanja” da ukupni ekonomski razvoj kreira potražnju za infrastrukturom, dakle tržišne situacije kada postojeća infrastruktura postane ograničenje ekspanziji poslovne aktivnosti. Uzimajući sve to u obzir valja dodatno naglasiti kako je na nacionalnom planu koncepcijski neupitna pozitivna uloga javnih infrastrukturnih investicija u recesijskoj/depresijskoj fazi poslovnih ciklusa.

Valja posebno istaknuti kako tranzicijski karakter nacionalne ekonomije dodatno argumentira valjanost takve orijentacije. Bivša planska gospodarstva među koja se ubrajala i Hrvatska, imala su gotovo “endemski” nerazvijenu infrastrukturu. Zbog specifičnog načina obračuna nacionalnog proizvoda i koncepcijske “egzotike” u vrednovanju pojedinih oblika ekonomske aktivnosti razvidna je bila permanentna podinvestiranost prometne infrastrukture i njena svekolika nerazvijenost. Stoga investicije u prometnu/komunikacijsku infrastrukturu predstavljaju i nezaobilazan preduvjet uspješne tržišne transformacije bivših planskih gospodarstava.

Analiza stopa rasta početkom 21. stoljeća ne mijenja bitno opću ocjenu gospodarskog rasta Hrvatske tijekom 20. stoljeća. Iako je razvidan oporavak stopa rasta, njihova visina nije dovoljna kako bi se ostvarila konvergencija prema prosjeku zemalja EU. Naime za dostizanje prosjeka (15 razvijenih zemalja) EU valjalo bi tijekom slijedećih 30-ak godina ostvariti prosječne godišnje stope rasta od blizu 7%. U tom smislu ubrzanje rasta zasigurno ostaje među prioritetima gospodarske politike (Družić. I. 2004:227) Preciznije, nužan je stuboki redizajn ekonomske politike u pravcu pune zaposlenosti i ubrzanog rasta.

2. CIJENE I INFLACIJA

Kretanje cijena koje karakterizira kontinuitet niske inflacije, stožerno je uporište pozitivne ocjene stabilizacijskog programa započetog 1994. godine, elementi kojega još uvijek čine vodilju ekonomske politike. U gospodarstvu koje u svom povijesnom pamćenju ima duboko utisnuto razdoblje hiper pa i galopirajuće inflacije nije nikad dovoljno naglašavati značenje stabilnosti cijena. Gotovo traumatično iskustvo ne samo poremećenih odnosa relativnih cijena nego i čitavog sustava (ekonomskih) vrijednosti, iscrpljivanja na perifernim obilježjima ekonomskih procesa, prevladavanja rentijerske logike u poslovnoj komunikaciji, obezvrjeđivanja novca i rada itd. snažno je doprinislo obeshrabrivanju individualne poslovne inicijative i umrtvljavanju procesa gospodarske emancipacije Hrvatske. Stoga je od krucijalnog značenja uspjeh stabilizacijskog programa razvidan u niskoj inflaciji i stabilnom tečaju te internoj konvertibilnosti domaće valute.

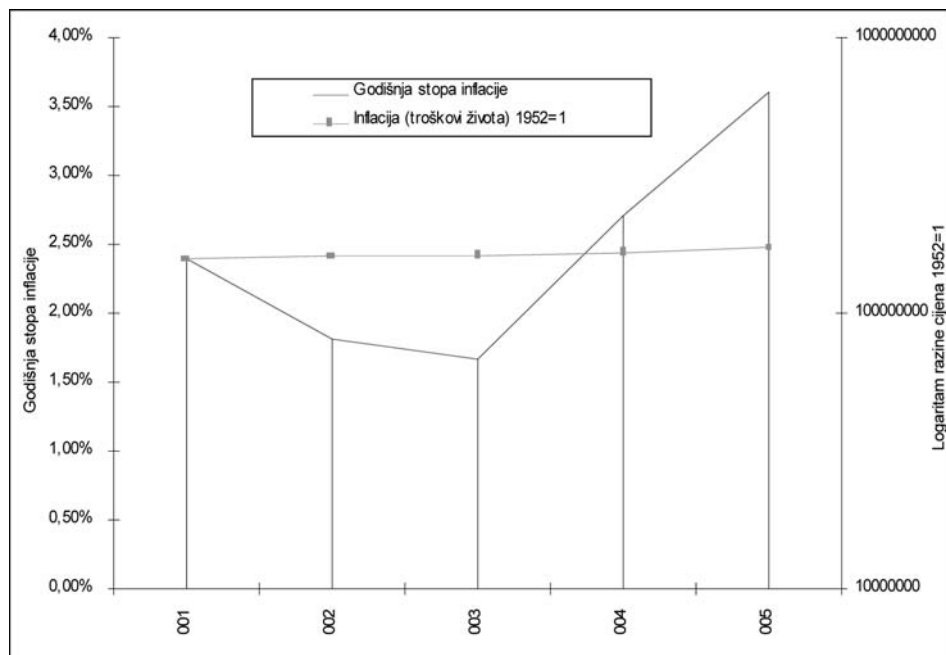
Prosječna godišnja stopa inflacije u razdoblju 2001-2005 bila je niža od 2,5% što se može ocijeniti vrlo zadovoljavajućim. Pri tome je na godišnjoj razini stopa varirala od 1,5% u 2003 godini do 3,5% u 2005. godini (Grafikon 3). U ovom relativno kratkom vremenu teško je ocijeniti utjecaj kretanja cijena na razinu poslovne aktivnosti. Tako se može empirijski opaziti kako je u razdoblju rastućih stopa rasta između 2001-2003. godine od 4,4% u 2001 do 5,6% u 2002 i 5,3% u 2003. godini stopa inflacije imala tendenciju pada od 2,5% do 1,5%, dok je u razdoblju smanjenih stopa rasta od 3,8% u 2004. godini i 4,3% u 2005. godini stopa inflacije imala tendenciju rasta od 2,5% i 3,5%. Na prvi bi se pogled moglo ustvrditi kako ne postoji iz literature poznati "trade off" između stope inflacije i stope gospodarskog rasta, po kojem stabilizacija i niska inflacija, rezultira opadanjem stope rasta i obrnuto. No takve bi tvrdnje mogle biti preuranjene, jer se radi o kratkim razdobljima. Pored toga moguće je kako niska inflacija odnosno dodatne mjere koje u jednoj godini smanje inflaciju imaju puni učinak na gospodarski rasta u slijedećoj godini.

Pri mjerenju inflacije valja imati na umu kako su moguće različite interpretacije ovisno o indeksu odnosno pokazatelju kojega se koristi u analizi. Mi ovdje uglavnom koristimo indeks potrošačkih dobara (CPI-Consumer Price Index). U novijim studijama glavni indikator ovog indeksa je tzv. "bazna inflacija" (Core Inflation). Puni pozitivni učinak stabilizacije upravo ovdje postaje bjelodanim, jer su na smanjenje bazne a preko nje i ukupne inflacije ponajprije djelovale opadajuće stope rasta cijena mesa, odjeće i obuće. Dok kod ovih tržišno slobodnih cijena primjećujemo racionalno i ravnotežno kretanje ovisno o odnosu ponude i potražnje, sasvim je drukčije ponašanje kontroliranih cijena

na. Tako su tzv. “administrativne” cijene koje određuju/limitiraju državni ili lokalni organi vlasti kao što su cijene vode ili komunalnih usluga, samo u prvih osam mjeseci 2006. godine porasle za preko 16% (Jankov, 2006: 3-4).

Pozornija raščlamba valja uključiti i disparitete troškova, cijena i valuta kako bi se međunarodnom poredbom pokušalo proniknuti u fenomen “prikrivene” inflacije. Naime, kada se statistički nižu inflaciju u Hrvatskoj u razdoblju 1994-2000. u usporedbi s nekim zemljama okruženja kao što su Češka, Mađarska, Poljska i Slovenija, stavi u kontekst relativnog odnosa cijena, analitička se slika mijenja. U tom su razdoblju prema stanovitim interpretacijama cijene ključnih proizvoda u narečenim zemljama bile 20-40% niže nego u Hrvatskoj, što je bilo “prikriveno” apreciranim tečajem kune, pa je umjesto “statističke” godišnje stope inflacije u tom razdoblju od 4.2%, inflaciju “korigiranu” za “pokriveni” porast cijena, bilo moguće procijeniti na blizu 7% (Bilušić, 2001:341).

Grafikon 3: Godišnja stopa inflacije i logaritmirana razina cijena 2001-2005.

IZVOR: Statistički ljetopis DZS (razna godišta), izračun autora

Nešto novije procjene govore o prosječno apreciranom tečaju od 15% u razdoblju 1994-2005. Uz to se naglašavaju rizici održanja monetarne stabil-

nosti (a time i niske inflacije) izuzetno visokim stupnjem eurizacije u situaciji nerazvijenog domaćeg tržišta kapitala i znatne izloženosti poslovnih banaka tečajnim rizicima (Domazet, 2005:118).

U takovoj situaciji nije na odmet ponovo konstatirati kako razdoblje s najvišim stopama rasta hrvatskog gospodarstva u 20. stoljeću od druge polovice 50-ih do početka 70-ih godina koincidira sa stopama inflacije koje su bile visoke (oko 13%), ali još uvijek gotovo četiri puta niže od godišnjeg prosjeka 1950-1990. godine. Sličnu potvrdu daju i podaci za američko gospodarstvo u razdoblju 1990-ih. Tada je suprotno predviđanjima MMF-a i Svjetske banke visoka stopa rasta BDP i politika pune zaposlenosti rezultirala padom (umjesto očekivanog rasta) stope inflacije.

3. ZAPOSLENOST I PROIZVODNOST

Zaposlenost uz prateću nezaposlenost višestruko je prijeporna tema. Njeno je značenje ponajprije praktične egzistencijalne prirode. Posao koji omogućuje zaradu pojedinca i standard obitelji uvijek pobuđuje snažno opće zanimanje. Inflacija, porast cijena, rast BDP i bilanca plaćanja, relativno su apstraktne teme od interesa za uži krug profesionalaca, dok je zaposlenost doslovno pitanje opstanka i stoga pod snažnom paskom gotovo svakog građanina.

Na istoj praktičnoj odnosno empirijskoj ravnini je i činjenica kako je i strukturalna i ciklička nezaposlenost jedna od najbolnijih točaka tržišnog gospodarstva koja povremeno dovodi u pitanje njegovu učinkovitost.

Naposljetku je i zasebno okruženje tranzicijskih ekonomija koje tijekom složenog procesa svekolikog tržišnog restrukturiranja i stabilizacije gotovo zakonito porađaju zapaziv pad zaposlenosti i prateću visoku nezaposlenost unatoč značajnom izlasku starijeg dijela radnog kontingenta iz ekonomske aktivnosti.

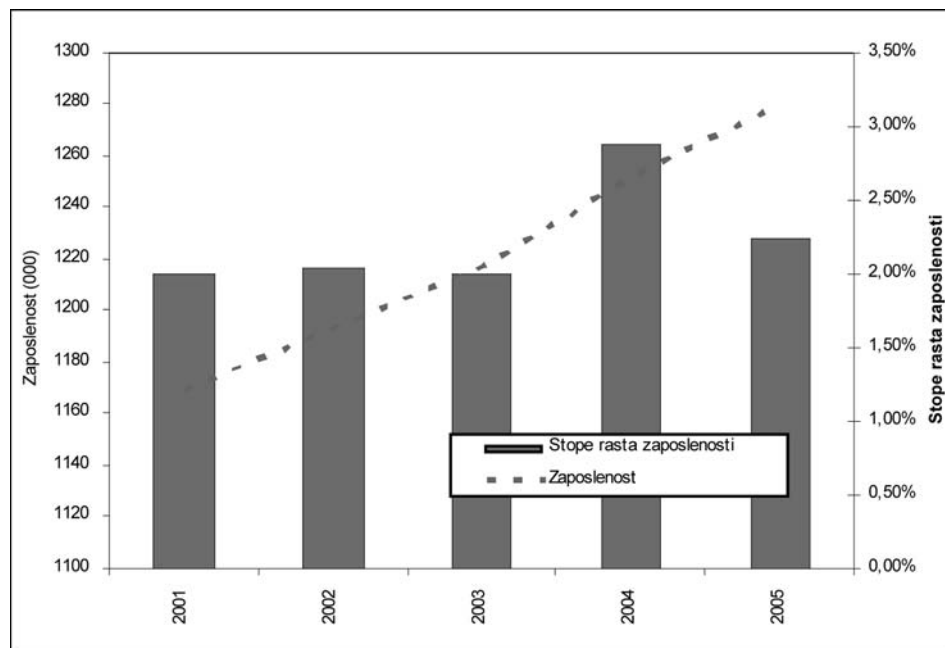
Opažena empirijska kretanja postupno su uobličavana u manje ili više uspješne teorijske inačice. Jedna od čuvenih je i Philipsova krivulja formulirana istraživanjem odnosa inflacije i nezaposlenosti u Engleskoj i SAD u razdoblju od sredine 19. st. do sredine 20. st. Analiza je formulirana u prepoznatljivoj krivulji koja pojednostavljeno pokazuje kako visoka nezaposlenost rezultira niskom inflacijom odnosno kako je niska nezaposlenost (puna zaposlenost) praćena visokom inflacijom. Žestoko raspravljani "trade off" između inflacije i nezaposlenosti po kojem je cijena niske inflacije visoka nezaposlenost, a cijena pune zaposlenosti visoka inflacija, srušen je početkom 1970-ih kada su se razvijene tržišne ekonomije suočile sa stagflacijom, dakle

situacijom u kojoj su istodobno egzistirale i visoka inflacija i visoka nezaposlenost uz stagnirajuću razinu ekonomske aktivnosti. To je dovelo do modifikacije/proširenja Philipsove relacije ugradbom očekivanja. Rezultat je bila “dinamizirana” krivulja kojom se motri odnos stope rasta/pada nezaposlenosti i stope rasta/pada inflacije. Praktički to znači kako visoka nezaposlenost ne rezultira niskom inflacijom nego padajućom stopom inflacije odnosno padom inflacije u duljem roku. Obrnuto, niska nezaposlenost (puna zaposlenost) ne vodi u visoku inflaciju nego u rastuću stopu inflacije dakle u porast inflacije u duljem roku (Blanchard, 2006:166-188).

No koliko je god takva “adaptacija” Philipsove krivulje bila učinkovita u uvjetima razvijenih tržišnih ekonomija u tranzicijskim uvjetima ni takvo “dinamiziranje” nije dalo rezultata. Naprotiv, opsežni ekonometrijski testovi 50-godišnjeg razdoblja koji s uključili i predtranzicijsko i posttranzicijsko razdoblje pokazuju kako nema nikakve signifikantne veze između kretanja inflacije i nezaposlenosti niti u jednostavnom niti u očekivanjima proširenom modelu Philipsove krivulje (Družić/Tica/Mamić, 2006:57). Ekonometrijski nalazi upućuju na potrebitu dublju analizu dugoročnih strukturnih poremećaja na tranzicijskom osobito hrvatskom tržištu rada. Moguće su obrazloženje za nepostojeću Philipsov u predtranzicijskom razdoblju specifična kategorija nelikvidnosti koja je preko “virtualnih” zaliha omogućavala funkcioniranje insolventnih tvrtki generirajući istodobni rast i zaposlenosti i inflacije (Družić, 2004:220). U posttranzicijskom razdoblju regresijska analiza upućuje kako postoji negativna korelacija između nezaposlenosti i inflacije, međutim utvrđena je veza toliko slaba da se proces inflacije u Hrvatskoj u posttranzicijskom razdoblju ne može objasniti kretanjem stope nezaposlenosti, nego njegovo objašnjenje valja potražiti izvan realnog sektora gospodarstva (Botrić, V. 2005). Jedan od mogućih smjerova profesionalne istrage je detaljniji uvid u strukturne uzroke dugoročnih dispariteta tranzicijskih, pa tako i hrvatskog, tržišta rada. Ekonometrijski model “matching-funkcije” testiran na srednjoeuropskim tranzicijskim tržištima rada upućuje na zaključak kako je dugotrajna neusklađenost ponude i potražnje ponajprije rezultat istodobnog kombiniranog utjecaja strukturnih promjena karakteriziranih procesima deagrarizacije, deindustrijalizacije i tercijarizacije (Obadić, 2005:231). Dodatni i sve značajniji čimbenik je obrazovni proces koji bitno kalibrira strukturu ponude na tržištu rada. Valja tek preciznije istražiti u kojoj je mjeri hrvatsko obrazovanje “širokog” spektra koje je bilo relativno uspješno u razdoblju “trećeg vala” dakle industrijalizacije, prispodobljeno postindustrijskom okruženju industrije znanja uvažavajući početne stavove kako je postojeći proces inkompatibilan sa informatiziranim društvom znanja (Polšek, 2004:272).

Raščlanjeni teorijski prijepori smještaju empirijsku analizu u područje minuciozne sekcije i opreznih tvrdnji. Takva je raščlamba zahtijevala “pročišćavanje” raspoloživa radne statistike, što se posebno odnosi na kategoriju “aktivni poljoprivrednici”. Naime njihov broj nije toliko rezultat evidencije stanovništva koji se stvarno isključivo bavi tržišnom poljoprivredom, nego je produkt njihove sklonosti uplaćivanju doprinosa za mirovinsko odnosno zdravstveno osiguranje koje služi kao osnovica njihove statističke evidencije. Kako sklonost uplati doprinosa poljoprivrednika snažno varira u pojedinim razdobljima, konzistentnost vremenskih serija tražila je njihovo isključenje iz promatranja. Ovome treba dodati kako na podatke o zaposlenosti manje, a o nezaposlenosti više, utječu promjene načina evidencije i nezaposlenih i zaposlenih. Osobito ustrojavanje anketne pored registrirane nezaposlenosti uz rastuću rigoroznost postupka registriranja nezaposlenosti/zaposlenosti može u hrvatskom slučaju povećavati/smanjivati broj nezaposlenih za 60-80000, te nešto manje utjecati na broj zaposlenih zbog napuštanja aktivnog traženja posla dijela nezaposlenih. Težina zaključaka koje nameće empirijska analiza, učinila je potrebitim podcrtavanje ograda glede pouzdanosti nalaza koje su posljedica među ostalim i učestalih metodoloških mijena i prispodobe

Grafikon 4: Razina i stope rasta zaposlenosti

IZVOR: Statistički ljetopis DZS (razna godišta), izračun autora

statističkim standardima EU. To omogućuje djelomično omekšavanje relativno nepovoljnih ocjena kretanja zaposlenosti u dugom roku.

Pozitivna činjenica koju valja istaći je okretanje trenda promjena zaposlenosti. Poslije čitavog desetljeća 1990-2000. godine stagnirajućih i negativnih stopa promjene zaposlenosti dolazi do dugo očekivanih željenih promjena. Početkom 21. stoljeća u razdoblju 2001-2005. godine opaža se ohrabrujući rast zaposlenosti. Godišnja stopa rasta zaposlenosti kreće se između 2-2,5% što je rezultiralo ukupnim rastom broja zaposlenih od cca 120 000 ili prosječno 24 000 godišnje. (Grafikon 4)

Objektivnost znanstvene raščlambe zahtijeva konfrontaciju narečenih priželjkivanih kretanja zaposlenosti sa pratećim razvidno zabrinjavajućim gibanjima.

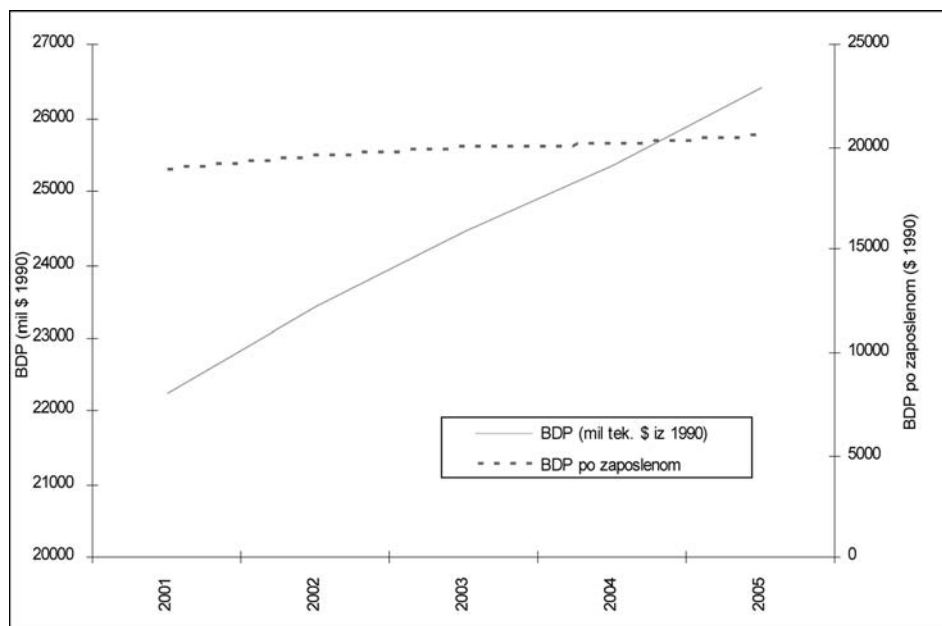
Prvi je nepovoljni čimbenik kretanje proizvodnosti. Unatoč temeljitim strukturnim promjenama koje su rezultirale značajnim i dugotrajnim rastom nezaposlenosti, što je očekivano trebalo omogućiti rast proizvodnosti i konkurentnosti u uvjetima pozitivnih stopa rasta BDP, stvarna su kretanja drukčija.

Hrvatsko je gospodarstvo u 21. stoljeće ušlo "očišćeno" od tereta tzv. "socijalističkih mastodonata" odnosno nekadašnjih velikih kompanija opterećenih niskom razinom proizvodnosti, visokom "pokrivenom" nezaposlenošću, zastarjelom tehnologijom i zaostalom poslovnom organizacijom. Značajan broj takvih tvrtki je nestao u nekoliko stečajnih valova, a ostale su prošle temeljito tržišno restrukturiranje. Tadašnji su zaposleni ili napustili radnu aktivnost (u većoj mjeri) ili izašli na oslobođeno tržište rada aktivno tražeći posao (u manjoj mjeri). Uz visoke troškove dvije bankarske krize s jedne i ekonomski neučinkovitog procesa privatizacije s druge strane ipak je uspostavljeno relativno uređeno financijsko tržište. Liberalizirano je tržište kapitala što je rezultiralo značajnim priljevom inozemnih investicija i rastom vlasničke tržišne participacije inozemnog (razvijenijeg/suvremenijeg) kapitala.

Sve su to u razvijenim gospodarstvima prepoznati sastojci kvalitetnog i brzog rasta temeljenog na rastu proizvodnosti kao temeljnom indikatoru rastućeg konkurentskog potencijala nacionalnog gospodarstva.

Stvarne pak performanse ovog čimbenika kvalitetnog ekonomskog rasta u Hrvatskoj bjelodano upućuju na stagnaciju. U razdoblju 2001-2005. godine proizvodnost rada mjerena BDP (u USD iz 1990.) praktički varira oko 20 000 \$ godišnjeg outputa po zaposlenom (Grafikon 5). Takvo kretanje jednog od ključnih makroekonomskih indikatora izravno i neizravno utječe na ponašanje svih bitnih makroekonomskih varijabli. To se posebno odnosi na međunarodnu konkurentnost nacionalnog gospodarstva koja u uvjetima malog otvorenog gospodarstva kakvo je hrvatsko, predstavlja jednu od bitnih razdjelnica samostalnog gospodarskog opstanka.

Grafikon 5: BDP i BDP po zaposlenom (\$ 1990) 2001-2005.

IZVOR: Statistički ljetopis DZS (razna godišta), izračun autora

Drugi nepovoljni čimbenik je niska participacija radne snage. Dva različita izračuna daju teško prihvatljive nalaze. Izračun participacije odnosno udjela radne snage (zaposleni + nezaposleni) u ukupnom stanovništvu kreće oko 36%. Kako se u razvijenim gospodarstvima participacija kreće između 50-60%, ovi pokazatelji Hrvatsku stavljaju u red svjetski najneuspješnijih ekonomija kao što su Mali ili Čad (Družić/Tica, 2002:123). Izračun participacije temeljem udjela radne snage u stanovništvu starijem od 15 godina daje participaciju od oko 50%, dok je participacija u tranzicijskim zemljama od Litve i Letonije, preko Češke i Slovačke do Slovenije oko 70% (Katić, 2006:34).

Treći je nepovoljni čimbenik, što iako pozitivna, stopa rasta zaposlenosti hrvatskog gospodarstva početkom 21. stoljeća ne može značajnije doprinijeti rješavanju problema nezaposlenosti. Naime postojećom godišnjom stopom rasta zaposlenosti hrvatsko bi gospodarstvo dostiglo predtranzicijsku razinu zaposlenosti za 10-ak godina ili četvrt stoljeća nakon početka tranzicije.

Četvrti nepovoljni čimbenik je dostizanje pune zaposlenosti kao konačnog cilja stabilnog rasta tržišnog gospodarstva. Punu zaposlenost definiramo kao onu zaposlenost u kojoj frikcijska nezaposlenost ne prelazi 4-5%. Ako punu zaposlenost kvantificiramo na stopi participacije od razumnih (srednje europ-

skih) 70% tada bi hrvatsko gospodarstvo pri postojećim stopama rasta zaposlenosti, punu zaposlenost dostiglo za cca 35 godina.

Dakako ovi provizorni nalazi moraju biti podvrgnuti strogoj ekonomskoj analizi i provjeri. No to neće bitno utjecati na spoznaju kako je neizbježna aktivna strukturno redizajnirana ekonomska politika pune zaposlenosti podržana pro-natalitetnom demografskom politikom.

LITERATURA

- Akrap, A., Čipin, I. (2006) "Socijalni sterilitet u rvatkoj" Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, Zagreb
- Babić, M. (2006) "Od dezinflacije u zaduženost" Binoza press, Zagreb
- Bilušić, A. (2001) "Dispariteti makroekonomskih indikatora hrvatske ekonomije u odnosu na odabrane zemlje u tranziciji" u Veselica, V. et.al. ur "Ekonomska politika Hrvatske u 2002." Inženjerski biro, Zagreb str. 334-346.
- Blanchard, O. (2006) "Macroeconomics" Prentice Hall, USA
- Botrić, V. (2005) "Odnos inflacije i nezaposlenosti u Republici Hrvatskoj" Doktorska disertacija, Ekonomski fakultet Zagreb
- Čavrak, V. (2004) "Makroekonomske implikacije izgradnje prometne infrastrukture u Hrvatskoj" Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu vol 2. No. 1. str. 1-18.
- Domazet, T. (2005) "Gubici BDP 1990-2005" u Veselica V. ur. "Ekonomska politika Hrvatske u 2006." Inženjerski biro, Zagreb str. 103-147
- Družić, I., Tica, J., Mamić, A. (2006) ""The challenge of Application of Philips Curve: The Case of Croatia" ZIREB, Special Conference Issue, str. 45-59
- Družić, I (2004) "Resursi i tržišta hrvatskog gospodarstva" Politička kultura, Zagreb
- Družić, I., Tica, J. (2002) "Dinamika i kontroverze gospodarskog razvitka Hrvatske" u družić, I ur. "Stabilizacija-Participacija-Razvoj" Zbornik znanstvenog skupa povodom 80. godišnjice rođenja akademika Jakova Sirotkovića, Ekonomski fakultet Zagreb, str. 107-125.
- Gelo, J., Akrap, A., Čipin, I. (2005) "Temeljne značajke demografskog razvoja Hrvatske" Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, Zagreb
- Jankov, Lj. ed. (2006) "Bulletin 119" CNB, Zagreb
- Jankov, Lj. ed. (2004) "Annual Report 2004" CNB, Zagreb
- Jurković, P. (2002) "Javne financije" Masmedia, Zagreb
- Katić, M. (2006) "Trends in Croatian Labour Market" Ekonomska misao i praksa, Dubrovnik, vol. 15 No.1 str. 27-50.
- Martić, R. ed. (2006) "Macro Prudential Analysis" CNB, Zagreb
- Obadić, A. (2005) "Makroekonomika hrvatskog tržišta rada" Politička kultura Zagreb
- Polšek, D. (2004) "Visoko školstvo u Hrvatskoj i zahtjevi EU" u Katarina Ott ur. "Pridruživanje Hrvatske Europskoj Uniji" – drugi svezak, Institut za javne financije, Zagreb
- Sharma, S., Škare, M. (2006) "Essays in Economic Philosophy" FET Pula